

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Tollvonások

MÓRA, SÍK, BUDAY, MÉSZÖLY

Móra Ferenc Üzenete a pestieknek

„Nemigen hiszek benne, hogy az irodalomtörténet fölásná valamikor azt a nagy tömegsírt, amelyik a mi korunkat benövi a felejtés tüskébokraival, s a magam személyét illetően nem ajánlanám az exhumálást.”

Móra Ferencről köztudott, hogy író volt és hogy szerette a gyerekeket. A legtöbben legalább két könyvének címét ismerik, hiszen a *Kincskereső kisködmön* általános, az *Aranykoporsó* középiskolában (vagy az egyetem magyar szakán) olvasmány. Azt szintén sokan tudják, hogy Móra régész is volt, a Szegedi Múzeum (melyet később éppen róla neveztek el) igazgatója, azt viszont már kevesebben, hogy kiváló publicista is, valamint költő – bár igaz, ezekkel a műveivel nem vált klasszikussá. A barát és „költőtárs” Juhász Gyula is így vélte: „Ezeket a verseket bajos lenne valami kategóriába sorozni, annyira távol állanak mindenféle modernizmustól, annyira a költő szíve vérével írt vallomások. A magyarságuk – mert ma ezt firtatjuk úton-útfélen – olyan magától értetődő és önkénytelen, a művészetük annyira keresetlen és mégis szuggesztív, mint a népdalé és a népballadéé, amelyek formáit leginkább műveli.”¹

Móra mint költő, gyermekek számára több verseskötetet is kiadott, felnőtteknek szánt versgyűjteményt csak egyet, *Könyves könyv* címmel. Az először 1920-ban napvilágot látott mű később még három kiadást megért, címe később, de még Móra életében *Könyves könyvre* módosult, anyaga az évek során változott, viszont nem követte gyűjteményes kötet. Móra önkritikusi szemlélete magyarázza, s a mottóbeli idézet tanúsítja, hogy – kiváltképp az ifjúkori – verseinek értékével ő is tisztában volt.² S mivel a verseket azóta sem gyűjtötték egybe, több kisebb-nagyobb közlés időnként feltűnik belőlük.

Péter László többször is közzétett, egyszer egy egész kis csokorra valót.³ Az általa közölt versek egyike az *Üzenet* című, melynek szövegét és a Szegeden, 1920. június 15-én keltezett kéziratának fotómásolatát is publikálta: „a vers kéziratát Vasváry Ödöntől kap-

¹ Juhász Gyula: *Könyves könyv. Móra Ferenc versei*. A Munka, 1921. máj. 29. In: *Juhász Gyula összes művei 5. Prózai írások 1918–1922*. S. a. r.: Grezsa Ferenc. Bp., 1969. 402.

² Móra Ferenc: *Boldogult költőkoromról*. Magyar Hírlap, 1932. jan. 24. 5.

³ Péter László: *Költemények tömegsírja. Móra versei – szanaszét*. Szeged, 1999. júl. 83–87.

tam. Vajda László bibliográfiájában nem szerepel, de utána kellene nézmem, megjelent-e valahol. Mindenesetre érdekesnek tartom közzétételét, mert jellemző Mórának az ellenforradalom első éveiben vallott nézeteire. A főváros zűrzavaros viszonyaival szembeállította Szeged falusias nyugalalmát, a földnek a parasztság érzésvilágával azonosuló, mitikus elsőbbségét minden széthúzás, politikai küzdelem fölött.” (Vasváry Ödön [1888–1977] szegedi lelkész, később az amerikai magyarság történetének kutatója volt, gyűjteménye a szegedi Somogyi-könyvtárban található.)

Van tehát egy Móra-vers, amelynek kézírata ismert van, publikált változata – ha volt neki – azonban még lappangott. Nemrég viszont ez is felbukkant – a két világháború közti, porosodó napilapok egyikének hasábjain.

A kormánypárti *Budapesti Hírlap* rendszeresen beszámolt a konzervatív irodalom-szemléletű Petőfi Társaság rendezvényeiről. Az 1920. június 13-án rendezett estről így írt: „A Petőfi Társaság vasárnap délelőtt Pekár Gyula elnöklésével tartotta meg a nyári szünetet megelőző utolsó fölolvasó ülést. Pekár Gyula elnöki megnyitó szavait Ábrányi Emil emlékének szentelte. Utána Szávay Gyula főtktár beszámolt a társaság vidéki propaganda-mozgalmáról, a szegedi ünnep nagy sikeréről, és bejelentette, hogy legközelebb Debrecenben rendeznek irodalmi ünnepet. Ezt követi [a] Miskolcon és Sopronban tartandó irodalmi matiné. A gazdag program első pontja Lázár Béla dr. Szinnyei-Merse Pálról szóló tartalmas nekrológja volt. Majd Havas István székfoglalója következett. A szelíd szavú poéta egy bokkrétára való szép verset olvasott föl, amelyek közül a legnagyobb hatást [az] *Egy költőtárshoz* című verse keltett. A társaság új tagját a fölolvasás és Pekár Gyula tartalmas avató beszéde után melegen ünnepelték. Ezután Váradi Antal egy-két jellemző, derűs epizódot elevenített fel Északi Károlynak, a társaság egykori alelnökének az életéből, majd *Móra Ferenc olvasott föl néhány szívhez szóló szép költeményt*, végül pedig Koroda Pál fölolvasásában szigorú kritikát mondott a mai színpadi irodalomról. A fölolvasó ülést követő zárt ülésen Sas Ede indítványára elhatározták, hogy Ábrányi Emil emlékének külön ülést szentelnek.”⁴

(Az említett nagyszerű szegedi ünnepen Móra szintén részt vett. „Pünkösdi vasárnapján [máj. 23.] nagy irodalmi ünnepe volt Szegednek. A Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság és a Nemzeti Színház számos érdemes tagja különvontanban rándult le Szegedre, hogy a Fáklyatartók Társasága pünkösdi zászlóbontásán részt vegyenek.” Jött az írók közül – de mint kultuszminiszteri államtitkár – Pekár Gyula, jött Kozma Andor, Jakab Ödön, Sas Ede, ifj. Hegedüs Sándor, Angyal Dávid, Császár Elemér és Szávay Gyula, a színészek csoportját pedig Jászai Mari, Paulay Erzsi, Cs. Aczél Ilona, Bajor Gizi, Ivánfi Jenő és Pethes Imre alkotta. Az esten „Móra Ferenc *A magyarok litániája* [!] című költeményével ragadta el a közönséget.”⁵ A *Délmagyarország* lényegében ugyanazt írta, csak némileg cizelláltabban: a közönség „tüntető lelkesedéssel üdvözölte Móra Ferencet, aki *Magyarok imája* [!] című nagy hatást keltő költeményét mondta el, ami után lelkes tetszés keletkezett a nézőtéren az írók sorában is.”⁶)

⁴ A *Petőfi Társaság*. Budapesti Hírlap, 1920. jún. 15. 3. – A kiemelés tőlem: BBT.

⁵ *Irodalmi ünnep Szegeden*. BH, 1920. máj. 25. 4.

⁶ *A Fáklyatartók irodalmi ünnepe*. Délmagyarország, 1920. máj. 26. 1–2.

A Móra által felolvasott „néhány szívhez szóló szép költemény” egyike – mint a napilap két nappal később megjelent számából megtudhatjuk⁷ – éppen az *Üzenet* volt, melyet tanulságai miatt érdemes itt is teljes terjedelmében közölni:

Üzenet

Írta és a Petőfi Társaságban fölolvasta: Móra Ferenc

<i>Odalent minálunk</i>	<i>Odalent minálunk</i>	<i>A pesti városnak</i>
<i>Vak hír varja szálldos:</i>	<i>Pacsirták füttyülnek,</i>	<i>A szegedi város,</i>
<i>Csak nem tér magába</i>	<i>Napos domboldalban</i>	<i>A virágtalannak</i>
<i>Ez a pesti város.</i>	<i>Tücskök hegedülnek,</i>	<i>Üzen a virágos,</i>
<i>Paraszalló üszkөн</i>	<i>Vidám pitty palattyal</i>	<i>Szarkaláb kékivel,</i>
<i>Uj tüzeket gyúlat</i>	<i>Fúrjek búvókáznak, –</i>	<i>Pipacs pirosával,</i>
<i>Magavesztó átok,</i>	<i>Hogy hihetnének mink most</i>	<i>Gyepes dűlőutak</i>
<i>Haragos indulat.</i>	<i>Varjúkárogásnak?</i>	<i>Pipitérszagával.</i>

Üzenete im ez:

Nagy ünnep van máma,

Harag megbéküljön,

Haljon el a lárma.

Térdre kell borulni,

Csöndben úgy maradni:

Ma kezdtük el nálunk

A rozsot aratni.

Móra felvételét a Petőfi Társaságba Tömörkény István javasolta 1915-ben. Ajánlásában Móra költői munkásságát is – beszédesen értékelés nélkül – megemlíttette: „Móra Ferenc úr állandó s magyar munkásságot fejt ki az irodalom terén, s a működése amennyire érdemes, annyira sokoldalú is. Mint költő, ismeretes”.⁸ Mórát fel is vették, és sajátos módon ez is egyik magyarázata annak, hogy a vers a Társaság korábbi jeles tagjának, az 1920. május 20-án elhunyt Ábrányi Emil versezeteinek hangnemét idézi (egyeseknek talán Szabolcska Mihály költeményeit juttatja eszébe, vagy még inkább Karinthy Frigyes Szabolcska-paródiáját), mert ahogy Péter László írja: „furcsa és csodálatos, hogy a gondolkodásában, politikai nézeteiben a haladást, az újat képviselő Móra ízlésében, irodalmi ars poeticáját, költői modorát illetően a konzervatív, a népi-nemzeti epigonlira követője”, s ennek egyik oka éppen az lehetett, hogy „a szegedi irodalom légköre, a Dugonics Társaság, majd a Petőfi Társaság közege, amely teret és visszhangot adott az ifjú költőnek, mind errefelé irányította.”⁹ Sík Sándor szerint Móra költészete „tárgyban és formában egyaránt olyan egyszerű és konzervatív, mintha a magyar lírának századeleji forradalma egyáltalán

⁷ Móra Ferenc: *Üzenet*. BH, 1920. jún. 17. 2.

⁸ Tömörkény István: *A Petőfi Társaság elnökségének*. In: *Ének a szegénységről*. In memoriam Móra Ferenc. Szerk.: Lengyel András. Bp., 2003. 61–62.

⁹ Péter László: *Antisematikus arcképvázlat*. Tiszatáj, 1969. júl. In.: *Uő.: Móra műhelyében*. Bp., 1999. 282–292.

nem is lett volna. [...] Nyomtalanul ment el felette Ady stílus- és ritmusforradalma, Babits heroikus formakísérletezése; nem vett tudomást arról a sokféle új lehetőségről, amellyel a *Nyugat* néhány kitűnő költője és az új katolikus líra tette sokrétűvé és csillogóvá a magyar verset; érintetlenül hagyta a szabadvers-korszak zavaros hullámverése, és még csak a vele bizonyos tekintetben rokonlelkű Juhász Gyula lírai stílusa sem hagyott nyomot költészetén.¹⁰

Viszont az *Üzenet* első megjelenése maga, azon túl, hogy új tételként így már bekerülhet a bibliográfiába, mégis figyelemre méltó. A közölt vers ugyanis jó pár helyen eltér a kéziratától, és ezek számbavétele Móra „költői műhelyébe” enged bepillantást.

A legszembetűnőbb változás, hogy a nyomtatás elhagyta az utolsó két sor – a kéziratban aláhúzással jelölt – kurziválását, mely még jobban hangsúlyozta volna az üzenet lényegét: „Ma kezdtük el nálunk / A rozst aratni.” Ugyaninnen elmaradt a kézirat verszáró felkiáltójele is. Lehetséges, hogy ezek „csak” a nyomdai eljárás során változtak meg, talán egyszerűen szedési hibákról van szó. Móra azonban szavakat is cserélt a versben: a 2. strófa 5. sorában szereplő „pitty palatty” *vidám* jelzője helyett eredetileg *hangos* állt, a 3. strófa 7. sorában viszont a kéziratban még nem a *dűlőutak* voltak „gyepes”-ek, hanem az *árokpartok*, és ezek már csakis szerzői javítás eredményei lehetnek.

A legérdekesebb és legbeszédesebb változtatások azonban az első és a második versszakban szerepelnek, és ezek következetességükben jól mutatják Mórának a részletekre is figyelő gondosságát.

Az első és második versszak nyitó sorai a kéziratban egyaránt az *idelent* határozóval kezdődnek, a nyomtatásban mindkettő *odalentre* változott. Ezzel összefügg az 1. versszak 4. sorának átírása: a kéziratban még „Az a pesti város” nem tér magához, a hírlapban azonban már „Ez a pesti város”.

A változtatások tudatos, rendszerbe összeálló mozzanatai azt mutatják, hogy Móra a nyomtatott megjelenés miatt változtatta meg a versbeszélő nézőpontját. A verset Szegeden írta és itt is olvasta fel, de később fővárosi lapban közölte, s versét a „megnyilatkozások” helyszínéhez igazította. Ami Szegedről *idelent* van, Pestről *odalent*, és ahogy Szegedről Pest az a város, Pestről – magára mutatva – értelem szerűen ez. (A kéziratban jól látható, hogy Móra a második versszakban össze is „keverte” őket, s az előbb írt *odalentet* *idelentre* javította.) A nézőpontváltás miatt változtatta meg az utolsó versszak 7. sorában az alanyt is: a kéziratból történt szegedi felolvasáson a rozst még *kezdték* aratni (ti azok, akik a városban élnek, de a felolvasáson nincsenek jelen), a fővárosi közléskor azonban a többes szám harmadik személy elsőre módosul, a rozst *kezdtük* aratni, azaz mi – a versbeszélőt is beleértve – kezdtük, itt, vidéken a betakarítást.

Ide kívánczik egy megjegyzés. Míg 1920 júniusában Móra versének üzenete a zajoskodással szemben a megbékélésre a csendes munkára való ösztönzés volt, a júliusban tartott aratóünnep már korántsem volt Szegeden ilyen csendes és békés. Az aratás végi esemény általában egy népiünnepélyre hasonlított, felvonulással, dalokkal, tánccal, melyen tábori oltárt emeltek, s mellé helyeztek el egy kéve búzát, egy kéve rozst és egy ún. aratókoszorút, amiket a püspök megszentelt. 1920-ban azonban ez a „népi” ünnep már erős politikai színezetet kapott: ekkor már a korábban, a Tanácsköztársaság bukása után

¹⁰ Sík Sándor: *Móra Ferenc, a költő*. Katolikus Szemle, 1935. jan. 27–34.; idézi: Péter László: *Móra Ferenc*. Kiskunfélegyháza, 1989. 96.

„törvényesen” baloldaliakat mérszárló Prónay-különítmény zászlaját is felszentelő P. Zadravecz István misézett „fényes segédlettel”, s „hazafias és mély egyházi tartalmú alkalmi beszédben bontogatta ki a lelkek szárnyait”,¹¹ és az eredetileg az ártó időjárás elkerüléséért és a rossz szellemek távoltartása érdekében hazavitt szentelmények így már ekkor is aktuális tartalommal töltődtek. Később pedig még inkább, hiszen az ünnepség műsora ettől kezdve módosult, s „a *Himnusz*, a *Szózat* után már nemcsak az alkalomhoz jobban illő olyan költeményeket szavaltak el »nagy készséggel«, [...] hanem Papp-Váry Elemérné: *Hitvallás* (Hiszekegy) című vagy vele rokon szellemiségű, direkt politikai műveket is. Gera József levante például felpattanva egy ló hátára »bátor, szilaj hangon elszavalta Kárpáthy P. *Üzenet Erdélyből* és Szűcs Laci a *Hargita tövében* című irredenta versét».¹² Mindez, persze, nincs benne Móra Ferenc *Üzenetében*, amely így azonban azt kiválóan példázza, hogy Móra „formakincse, költői nyelve tizenkilencedik századi maradt, érzelmi világa is gyermeki; gondolatai humánusak és rokonszenvesek, szeretetbölcsölete és a szegénység, magány, betegség háború ellen formált véleményei csak annyit változtak, amennyit a történelem napról napra tollba mondott neki.”¹³ Mint látható, Móra nemcsak versének tárgyát igazította a napi eseményekhez – a trianoni békeszerződés aláírása után Budapest forrongott, szélsőjobboldali hatalomátvitel fenyegetett –, hanem nézőpontját, nyelvi megformáltságát is.

Baróti Dezső és Buday György dedikációja Kner Imrének

A gyomai Kner családnak, elsősorban az 1944-ben származása miatt elpusztított Imrének, természetesen voltak szegedi kapcsolatai is. A tízes években ők adták ki a szegedi születésű Balázs Béla köteteit, ők nyomtatták a *Magyar Bibliofil Szemle* című lapot, melyet 1924-ben az egy ideig a szegedi Dézsi Lajos professzor szerkesztett,¹⁴ Kner Imre és Móra barátsága a harmincas évek elején több, nagyon kis példányszámú kis kötetekben (ún. „privatdruck”-ban) is testet öltött,¹⁵ valamint az erősen szegedi kötődésű Radnóti *Meredek út* című kötetét (Cserépfalvi kiadás) 1938-ban szintén a Kner nyomda készítette – s míg ennek „csak” nyomdája voltak, egy évtized múlva, Radnóti halála után a költő első összegyűjtött kötetét – *Radnóti Miklós versei* – már kiadóként is a Kner jegyezte.

¹¹ Szegedi Friss Újság, 1920. július 13. Idézi: Kovács Ákos: *Az Új Kenyér ünnepe*. (I. rész) Mozdó Világ, 2002. febr.

¹² Kovács Ákos: Im.

¹³ Péter László: Uo.

¹⁴ Lengyel András: *Dézsi Lajos, Kner Imre és a Magyar Bibliofil Szemle*. In: Uő.: „Közkatonái a tollnak...” *Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez*. Szeged, 1999. 396–423.

¹⁵ Lengyel András: *Kner Imre Mórának készített „Privatdruck”-jai*. Tiszatáj, 2004. júl. 75–83. In: Uő.: *A „másik” Móra*. Szeged, 2005. 88–100.

Kner Imre tájékozottsága, műveltsége és az újra való fogékonysága ismeretében természetesnek tűnik, hogy kapcsolatba került a harmincas években működő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumával is, azon belül kiváltképp Buday Györggyel.¹⁶

Buday György (1907–1990), a kolozsvári születésű fametszőművész és tipográfus 1924-től 1937-ig élt Szegeden, akkor az egyre baljóslatúvá váló magyar közélet készítette távozásra: Angliába ment, s élete nagy részét ott élte le, s ott lett világhírű képzőművész. Ő volt a „Művkoll” létrehozója és motorja. Jellegzetes metszeteivel több könyv „társszerzője” (pl. *Nyíri és rétközi paraszttmesék; Székely népballadák*; mindkettő Ortutay Gyulával), Radnótinak több kötetébe készített metszeteiket, Arany-, Madách- vagy Tamási-művekhez született illusztrációi, ill. önálló sorozatai (pl. magyar íróportrék, Shakespeare-„képek”) szintén kiemelkedők. Több szociográfiai kötetet íróként is jegyzett. Életművét mostanában kezdik saját értékén becsülni.¹⁷

Lengyel András – számos más alapvető Buday-tanulmánya mellett – feldolgozta a két könyves szakember kapcsolatát.¹⁸ Buday, az erősen közéleti indíttatású fametsző 1932-es megismerkedésükkor huszonöt éves volt, míg a művészi igényű és értékű „profi” nyomdász negyvenkettő. Buday – apai ágon – erdélyi székely családból származott, Kner felmenői kisvárosi zsidó iparosok voltak, még ha oly híresek és elismertek is, mint apja, Izidor, egy antiszemita kurzus idején ez egyre inkább kirekesztődéssel járt. „Barátságuk története – írja Lengyel – így az elválasztó mozzanatok leküzdésének és egy magasabb eszmény jegyében való meghaladásának története.” Szerencsére levelezésük fennmaradt,¹⁹ s ezek alapján tudni lehet, hogy a művészi igénnyel és szakértelemmel megalkotott könyvek szeretete hozta össze őket, s a közös érdeklődés nemcsak közös munkákban testesült meg, hanem az évek során igazi elmélyült és teljesen bizalmas barátsággá alakult ki köztük, „de mindvégig jelen volt Knernél a tapasztalatátadás és az orientálás, Budaynál pedig a megismerés, az emberi föltöltekzés igénye”.

A kapcsolatot az idősebb kezdeményezte: Kner Imre 1932 elején kért egy példányt Buday első fametszetskönyvéből, a *Boldogasszony búcsújából*. Buday – kinek számára már az érdeklődés is igen megtisztelő volt – természetesen azonnal küldött, Kner pedig saját könyveivel viszonzta azt. 1934-ben találkoztak először személyesen (Buday hívta Knert a szegedi exlibris-gyűjtők egyesületébe előadást tartani), majd 1936 augusztusában Buday töltött két napot Gyomán. Ekkortól tegeződtek. 1937-ben pedig már (a Kőhalmi Béla szerkesztette *Az új könyvek könyve* című, magyar írók, művészek vallomásait tartalmazó gyűjteményben) Buday Kner Imrét élete egyik legjelentősebb szakmai és emberi kapcsolatának, Kner ifjabb „kartársát” kevés számú megbízalmasabb barátai egyikének vallotta.

¹⁶ Bővebben: Csaplár Ferenc *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Bp., 1967, és Lengyel András „kötetnyi” tanulmánya a *Törésvonalak* (1990) és az *Útkeresések* (1990) c. kötetében.

¹⁷ Nemrég kötet is jelent meg róla (*Buday György és Kolozsvár. Álom egy Solveig-házról*. Szerk.: Cseke Péter. Kolozsvár, 2006.), azonban az összefoglaló életrajzzal és pályaképpel még adósa az utókor.

¹⁸ Lengyel András: *Buday György és Kner Imre. A citoyen polgár két magyar változata*. Tekintet, 1991. márc.–ápr. 53–64.

¹⁹ Ennek néhány darabja megtalálható *A könyv mestere. Kner Imre levelezése* című kötetben (Bp., 1969).

Mivel a Szegedi Fiatalok 1932-től kezdve – a *Boldogasszony búcsúja* után – Kner Imrénének is megküldték új kiadványaikat, természetes, hogy Kner Imre könyvtárában megtalálható volt az összes kiadványuk. Sajnos, a történelem – tulajdonosával együtt – ezt a mégoly becses és értékes magángyűjteményt is szétszaggatta, s az egyes darabok különböző aukciókon bukkannak fel.

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának kiadványai ma már szintén aukciós darabok. Ezért is tartom tárgyilagosan meglepőnek, elfogultan szerencsésnek azt, hogy az egyik vidéki antikváriumban a kezembe akadt a SzFMK sorozatának 7. darabja, Baróti Dezső *Juhász Gyula* című kötete, annak is a szerző és a fedőlap-készítő Buday által Kner Imrénének dedikált példánya.

Az ajánlás így szól: „Kner Imre úrnak, / igaz tisztelettel: / Baróti Dezső. / és / Buday György”.

Baróti Dezső (1911–1994) a szegedi egyetemen végzett, majd itt is tanított, kezdetben Sík Sándor tanársegédéeként. Később volt ugyanakkor az egyetemnek rektora is, e tisztségét az 56-os eseményben való szerepvállalása szakította meg. A börtön évei után a Petőfi Irodalmi Múzeumba került, fő kutatási területe a magyar és a francia felvilágosodás volt, de publikált könyvet Sík Sándorról is; legismertebb munkáját saját fiatalkorának meghatározó barátjáról, Radnóti Miklósról írta (*Kortárs útlevelére*, 1977). Radnótiival az egyetemen ismerkedett meg, évfolyamtársa volt magyar–francia szakon (1930–35), mindketten tagjai a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. A háborút túlélő és a Magyarországon maradt egykori Fiatalok „közül látszólag Baróti Dezső »vitte« a legkevesebbre. Nem lett miniszter (mint Erdei [Ferenc] és Ortutay [Gyula]), nem lett akadémikus (mint még Tolnai Gábor is), s még a *Ki kicsoda* 1990. évi kötetéből is kimaradt. Pályája csúcsa »csupán« a szegedi egyetem 1955–56-os rektorsága volt – rehabilitálása és díszdoktorsága már csupán egy lezárult pályát koronázott meg. De érdekes mód (s ez aligha véletlen) eredeti személyiségét legkevésbé ő adta föl”, és mindvégig „meg tudta őrizni önmagában azt az emberi szeretetreméltóságot, nagyvonalúságot és nyíltságot, amelyet egykor leghíresebbé lett kollégiumi társa, Radnóti Miklós is becsült és szeretett benne. S ez, ismerve századunk értelmiségtörténetét, nagyon nagy dolog.”²⁰

A *Juhász Gyula* kismonográfia Baróti első kötete volt, még a költő életében, de még az utolsó Juhász-kötet megjelenése előtt született. Egy még lezáratlan életművet elemzett tehát, és a kötetekbe fel nem vett írásokat sem dolgozta fel. És bár „Barótit később sem lehetett vádolni túlzott filologizálással, annál inkább méltányolni kellett kivételes érzékét, ízlését, esztétikai és gondolati éleslátását, számos értelmező találatát, trouvaille-át. Ez az ifjúkori kísérlete szintén tele van kitűnő megfigyelésekkel, maradandó ítéletekkel.”²¹

A nyolcvan oldalas kis könyvről (a főszöveg a 66. lapon véget ér, utána Juhász Gyula műveinek és a róla szóló írásoknak bibliográfiája következik, majd szemelvények a Művokoll kiadványairól megjelent kritikákból), bár az szerzőjének első jelentősebb publikációja volt, szép számmal született ismertetés (pl. Reményik Sándor és Németh László is írt róla); köszönhető ez vélhetőleg a könyv „tárgyának” és kiadójának. (Egy év múlva jelent meg Baróti Dugonicsról írt doktori disszertációja könyv alakban – az egyetem hivatalos

²⁰ Lengyel András: *Baróti Dezső halálára*. Délmagyarország, 1994. szept. 13. 7.

²¹ Péter László: *Költők Tápén*. Kortárs, 2002. szept. In: Uő.: *Juhász Gyula*. Bp., [2002] 296–323.

kiadása mellett – szintén a Szegedi Fiatalok sorozatában; az már némileg szerényebb visszhangot kapott.)²²

A kötet 1933 júniusának közepén jelent meg. Sajnos, a Knernek írt sorok datálatlanok, ám feltehetőleg nem sokkal ezután küldték el neki a tiszteleti példányt. Az ajánlás formájából látszik, hogy Baróti még gyakorlatlan dedikáló, hiszen bár tudhatta, hogy Buday is alá fogja írni a kötetet, mégis ponttal zárta le neve mögött. Buday sokadik kiadványát küldte már ekkor – megismerkedésük után bő egy évvel – Knernek: a *Juhász Gyula* a SZFMK 7. kötete volt, a zsebnaptárakkal együtt azonban a 11. kiadványa. Ezek nagy részéből Buday feltétlenül személyesen küldött – feltehetőleg ajánlással ellátott példányt, hiszen mind a négy Kalendáriumot az ő rajzai díszítik, valamint több könyvnek is ő készítette a címlapját, illusztrációját.

*

Kner Imre Buday kapcsolatait is bővítette. Ő ismertette meg például unokaöccsével, Haiman György (1914–1996) tipográfussal, könyvművésszel is. Ő így ír a szakmai közös érdeklődésből született, közös munkákban is testet öltő, majd barátsággá mélyülő ismeretség kezdetéről: „Nagybátyám, tanítómesterem, apám helyett apám, Kner Imre ismertetett bennünket össze. A harmincas évek első felében meleg barátság szövődött Imre és a Szegedi Fiatalok, elsősorban Buday között. [...] Imre, aki akkor már megtanított a tipográfus mesterség alapjaira, azon volt, hogy minden irányban bevezessen az életbe. Kapóra jöttek új, korban hozzám közel álló (bár néhány évvel idősebb) szegedi barátai.”²³

Buday és Haiman 1936-tól voltak kapcsolatban egymással, 1937-ben ismerkedtek meg személyesen, és hamarosan két közös kiadványt is készítettek: Madách *A Civilizátor* című komédiájának kiadása mellett együttes munka eredményeképpen készült el „Ortutay, Buday, Kóródi [László] és magam amatőr vállalkozásából a *Jézus jelenése* című kis füzet, egy Fedics Mihály által mondott népi legenda Ortutay lejegyzésében, Buday három szép fametszetével. Én terveztem és szereztem hozzá múlt századbéli merített papírt, Kóródi barátom saját kezűleg nyomtatta. A példányokat barátaink kapták”. Privatdruckok voltak tehát ezek is.

Haiman György – a Kner család háborút túlélő tagjaként – Budayval annak haláláig tartotta a kapcsolatot.

Kritika Sík Sándornak – levélben

Sík Sándor 1929–1945 között tanított a szegedi egyetemen, ahol „a professzorság szabadabb életformája, az irodalmi élettel való közvetlenebb kapcsolat s nem utolsósorban a sokféle környezetből verbuválódott hallgatóival s rajtuk keresztül az ország valóságával való összetalálkozás”²⁴ során ő is sokat változott, és a hallgatók – kiváltképp a Szegedi Fia-

²² Vö.: Gyuris György: *Baróti Dezső munkássága (Válogatott bibliográfia)* In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum XXVII*. Szerk.: Ötvös Péter és Szigeti Lajos Sándor. Szeged, 1991. 125–162. (Különlenyomatként: Irodalomtörténeti dolgozatok 173. Szeged, 1991.)

²³ Haiman György: *Egy barátság történetéből*. Szeged, 2004. ápr. 32–34.

²⁴ Baróti Dezső: *Sík Sándor*. Bp., 1988. 154

talok – szintén hatással voltak rá. Hiszen a húszas évek első feléig Sík „egy modern költői nyelven megszólaló, de konzervatív szemléletű anti-Ady pózában tűnt fel, az első világháború éveitől és az 1920-as évek elején azután egy ideig a hazafias költő szerepének vállalását tartotta kötelezőnek”, viszont a húszas-harmincas évek fordulóján a Fiatalok már azt a professzort szerethették meg benne, aki Adyt mint „vér a vérünkéből” mutatta be nekik, „s aki alighogy elfoglalta katedráját, egyetemeinken először hirdetett több féléves kollégiumot a XX. század modern magyar lírájából.”²⁵ A „tanuló” tudós papköltő „professzor lebilincselő egyéniség, nagy esztétikai, irodalomtörténeti műveltsége [...] »jó iskola« a tanítványok számára: az összefüggéseket kereső, elmélyült tudományos gondolkodásra, elemzőkézségre tanítja őket, európai látókörűvé szélesíti esztétikai és irodalomtörténeti műveltségüket, felhívja a figyelmüket az irodalmi alkotások formai értékeire.”²⁶

Sík az egyetemen a dráma elméletét és történetét is tanította a Kollégium nem egy tagjának, és a Fiatalok „színházcsináló” gyakorlati tevékenységét is elismeréssel szemlélte: „A szegedi egyetemen a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kezdeményezett eredményes színpadi mozgalmat. Ennek a fiatal csoportnak nagy része van a Szegedi Szabadtéri Játékok tervében, *Az ember tragédiájának* szabadtéri bemutatásában [1933], a rövid életű szegedi Színházbarátok Társaságának megalapításában; ők indították el a *Színpad* című színháztudományi folyóiratot és több színháztudományi publikációt.”²⁷

Különös kölcsönhatással voltak egymásra, Sík Sándor és a Szegedi Fiatalok sajátos kapcsolata jóval több, mint egy átlagos tanár–diák viszony: „állandó harc, »párbeszéd« a világnézet terén”, és bár „a tanítványok világnézeti fejlődése természetesen más utakra fut”, ők is hatnak a professzorra: „Sík költészetében a 30-as évek elejétől nyomon kísérhető a katolicizmustól színezett szociális érzékenység erősödése.”²⁸

Többek között ennek megnyilvánulása lesz a tanítványok kiadásában 1935-ben megjelent Sík-kötet, az *Advent*. Az ötvennégy lapos, „oratórium szavalókórusra” műfaj-megnevezésű mű a SzFMK Színpadkönyvtárának 3. darabjaként „rendfőnöki és püspöki engedéllyel” látott napvilágot, Buday György nyolc fametszetével (és a szöveg után Sík Sándor könyveinek bibliográfiájával).

Az *Advent* először zenei műként került színpadra: 1930. december 15-én volt a bemutatója a Magyar Állami Operaházban, ezt követően mutatványok jelentek meg belőle különböző lapokban, és a *Fekete kenyér* című Sík-kötetbe (1931) is bekerült két részlete. Eredeti alcíme („oratórium emberi hangra”) a kötetkiadás idejére megváltozott: „oratórium szavalókórusra” lett, s ebben szintén a Szegedi Fiatalok hatását lehet felfedezni, mint ahogy Sík Sándorról írt monográfiájában az egyik „fiatal”, Baróti Dezső erről ír is: az *Advent* „1935-ben jelent meg nyomtatásban, tartalmát a következőkben foglaljuk össze: A háromkirályok, Gáspár, Menyhárt és Boldizsár útnak indulnak. Mindenütt csak szenvedő emberekkel találkoznak, életüket a nyomor, a fegyverek s a Bál-szobrában megszemélyesített Pénz uralma gyötri. Végül a betlehemi csillag »világossága világosodik a sötétségben«, és

²⁵ Baróti 150, 154.

²⁶ Csaplár Ferenc: *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*, 33.

²⁷ A *Hamlet* előadás műsorfüzetén olvasható Sík Sándor-szöveget idézi: Grezsa Ferenc: *Képek a szegedi professzorság idejéből*. In: *Sík Sándor emlékezete*. Szerk.: Bihari József. Szentendre, 1989. 42–48.

²⁸ Csaplár, 32–33.

Jézushoz, a »Békesség fejedelméhez« vezeti őket... (Advent). A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma adta ki, alcíme ekkor már formájának megfelelően »oratórium szavalókórusra« lett. Érdemes megemlítenünk, hogy Sík Sándor volt az egyetlen idősebb szerző, akinek az egyik munkája megjelent abban a sorozatban, amelyben egyébként máskor csak a kollégium tagjai kaptak helyet. Az Advent a katolikus egyház szimbolikájában, mint bizonyára ismeretes, azt a négyezer évet jelenti, amelynek során a hagyomány szerint a megváltó eljövételét várták. Sík Sándor *Adventje* azonban nemcsak teológiai értelmezést engedett meg, társadalomkritikát is ki lehetett olvasni belőle, s ezt a lehetőséget csak fokozta a műfaj, a hatalom által gyanakvással nézett szavalókórus. Ez a »baloldali« műfaj viszont már csak azért is közel állt a Szegedi Fiatalokhoz, mert egy időben maguk is szerveztek kórust a Szegedi Munkásotthonban, de az is érthető, hogy Sík Sándor katolikus kiadói nem vállalkoztak az *Advent* kiadására. A kis kötetet illusztráló fametszetek (Buday György) persze épp a szöveg aktualitását domborították ki.²⁹

A korszak kormánylapjának munkatársa, a maga is irodalmár Illés Endre az alábbi sorokat írta Sík Sándornak az *Advent*ről a *Budapesti Hírlap* levélpapírjára 1935. november 3-án gépelt levelében:³⁰

Igen tisztelt Tanár Úr!

Örömmel és hálával köszönöm Adventjét.

Napi munkám és más elháríthatatlan elfoglaltságom miatt kissé később jutottam hozzá, mint szerettem volna, – de mai vasárnap-délelőttöm végre teljesen az Adventé volt.

Engedje meg, hogy elmondhassam. Kemény, tiszta írás. Az emberi és írói bátorságban szinte átizzanak a sorok. Egyszerű és titok nélküli, mint a jó út. De olyan út, amely hegynek felfelé vezet: nem maradhatunk közömbösek rajta. Minden lépéssel egyre több a tudó és a szív munkája. Szaporább a lélekzet [!]. S végül mindenünkkel részesei vagyunk ennek a vállalkozásnak, – mert elsősorban vállalkozás és vállalás ez az írás. Műfaji vállalkozás (A megoldása tökéletes.) S vállalása a legmélyebb gondolatnak és hitnek. (Egészen friss, új és meggyőző eszközökkel.)

Nekem különösen a három király bemutatkozása és a Bál-felvonás tetszett.

Buday Gyurka metszetei tökéletesek.

Igaz és tisztelő híve

Illés Endre

A levélből nem derül ki, hogy Sík Sándor és Illés Endre ismerték-e már ekkor egymást személyesen. Mindenesetre a szöveg nem mutat bizalmas vagy közelebbi viszonyt, és bár Illés később számos írókortársáról írt portrét, visszaemlékezést (ezek a *Mestereim, barátaim, szerelmeim* két kötetében olvashatók), Sík Sándorról nem szólt soha. A közel másfél évtizeddel idősebb Sík mögött ekkor már komoly irodalmi és tudományos pályafutás állt, több kötete megjelent és egyetemi professzor volt, Illés pedig csupán egy bevallottan késve megírt levélben a szokásos szerkesztői gyakorlattal köszönte meg a könyvet, amely esetleg valóban nem volt több egy „beküldött” recenziós példánynál. Talán egyike volt annak az

²⁹ Baróti, 49–51.

³⁰ Saját tulajdonban.

50 számozott, a költő és az illusztrátor által aláírt bibliofil változatnak, amely – a rendes, „köznapi” nyomáson túl – készült az *Advent*ből. Erre utalhat, hogy Buday György metszeteiről külön megemlékezik.

(Rády Elemér, az *Új Élet* szerkesztője szintén kapott egy – a szerző és az illusztrátor által dedikált – példányt a kötetből, „Rády Elemérnek / szeretettel / Sík Sándor / és / Buday György” ajánlással.³¹ S bár Sík Sándor korábban többször is publikált az *Új Élet*ben, sőt az *Advent* maga is itt jelent meg először (1935. 2–3. sz. 72–91.), a lapban mégsem közöltek ismertetést róla. Igaz, Rády Elemér – az aukciós példány tanúsága szerint – fel sem vágta az íveket... talán mert már úgyis ismerte a szöveget?)

Illés Endre levele megfogalmazásakor vélhetően azt is figyelembe vette, hogy a szegedi professzor 1934. november 22-től a Baumgarten alapítvány tanácsadó testületének volt a tagja. Illés addig kétszer „pályázott” sikertelenül –1929-ben és 1932-ben volt a jelöltek között –, talán így is ápolta a kapcsolatot a grémiummal. „Lobbija” eredményes volt: később kétszer is megkapta a 3000 pengős évdíjat (1937, 1939), majd az alapítvány könyvtárosa lett, a világháború után pedig, 1946–47-ben, Sík Sándorral együtt immár maga is a tanácsadó testületben foglalt helyet.

Az *Advent* megjelenése idején Illés a *Budapesti Hírlap* munkatársa volt. Az oratórium tisztes visszhangot kapott (már az *Új Élet*-beli publikálás után is írtak róla), ismertetést közölt róla a *Képes Krónika*, a *Napkelet*, a *Katolikus Szemle*, a *Vasárnap*, a *Magyar Kultúra*, az *Élet*, a *Pannonhalmi Szemle* és az *Erdélyi Helikon* – a *Budapesti Hírlap* nem.³² Illés Endre, aki ekkor az irodalmi rovatot szerkesztette volt, írhatott vagy írathatott volna róla. Nem tette. De legalább – Rády Elemérrel ellentétben – felvágta a kötetet, s talán olvasta is. Bár ez leveléből egyértelműen nem derül ki.

Sík Sándorról mégis többször is írtak ebben az időszakban *Budapesti Hírlap*ban – és ebben a gesztusban nyilvánvalóan Illésnek is szerepe volt. A szerkesztő levele után egy hónappal Sík budapesti fellépéséről számoltak be: „Pénteken este *Sík Sándor szerzői estet* rendezett a városmajori katolikus egyházközösség a »Prohászka Ottokár« kultúrházban. Domokos Lászlóné dr.-né új iskolájának növendékei Maróthy Magda tanárnő vezetésével Sík Sándor műveiből adtak elő. Aradi Zsolt méltatta az ismert papköltő munkásságát, Dienes Valéria dr. orkesztikai iskolájának növendéke[i] mozdulatképeket mutattak be. Azután Sík Sándor olvasott fel új verseiből. Az esten a Budai Szent Cecília-kórus Bárdos Lajos vezényletével Sík Sándor költeményeire írt karműveket adott elő, Kéthelyiné Wakots Margit dalokat énekelt.”³³ Szűk két hét múlva pedig arról is hírt adtak, hogy Sík Sándor „egyetemi tanár, a kiváló költő” december 19-én előadást tart a Vajda János Társaságban *A lírai költészet esztétikája* címmel.³⁴

*

Az *Advent* 1930-as operaházi bemutatója után sokáig nem került újra színpadra. Erre – más formában – először leginkább a Szegedi Szabadtéri Játékok keretein belül nyílt volna

³¹ Elkelt a Múzeum Antikvárium XV. könyvárverésén, 2006. december 16-án, 282. számú tételként. Fotómásolata megtalálható: http://www.axioart.com/index.php?op=live_item&id=301025.

³² Takó Edit: *Sík Sándor munkássága. Bibliográfia*. Szeged, 1995. 150., 153.

³³ *Sík Sándor szerzői estje*. BH, 1935. dec. 7. 9.

³⁴ *Sík Sándor előadása*. BH, 1935. dec. 18. 12.

alkalom, hiszen azt éppen azok a Szegedi Fiatalok „szervezték” a harmincas évek első felében, akik az *Adventet* könyv alakban is kiadták. Csakhogy éppen ekkor, a kötetkiadás évének elején érezték úgy, hogy a hazai politikai változások nyomán a Szabadtéri Játékok ügye kicsúszott a város és a Művészeti Kollégium keze közül és eltorzult a hivatalos állami felügyelet alatt, a hivatalos keresztény-nemzeti ideológia szolgálojává lett; ezért a Kollégium minden közösséget megtagadott vele – mint azt éppen Buday írta Kner Imrének 1935. február 8-ai levelében.³⁵

Az oratórium így két évvel később került csak színpadra, *Mennyei dal* címmel. A Magyar Színház 1937. március 20-án tartott bemutatója után a kritikusok – több erénye mellett – a bibliai tárgyú darab aktualitását hangsúlyozták. Schöpflin Aladár szerint a *Mennyei dal* „nem elvont vallási áradozás, folytonos súrlódásban van a jelennel, a biblikus hang minduntalan a mai életre célzó jelentést rejt s az egész mű a katolikumot kínálja oda az élet mai zűrzavarának megvilágosítójául”,³⁶ s hasonlóképp vélekedett Révay József is: „Sík Sándor nem elégedett meg a bibliai elbeszélés dramatizálásával: a napkeleti királyok névtelen és szorongó vágyakozását megtöltötte a legmaibb szociális tartalommal, s így megadta a régi és örök elbeszélésnek a legvéresebb időszerűségét.”³⁷ Az aktualizálható üzenet tehát a könyvalak mellett immár a színpadról is eljut(hat)ott a címzettekhez.

A darab főpróbájáról a *Budapesti Hírlap* (is) hír adott: „Zsúfolásig megtelt nézőtér előtt tartott pénteken [márc. 19.] délelőtti főpróbát a Magyar Színház két egyfelvonásosából: Sík Sándor *Mennyei dal* és Lavery *Egy óra a Vatikánban* című darabjából. Sík Sándor költészete – anélkül, hogy elébe vágnánk a kritikának – kristálytisza zengésével mély hatást gyakorolt a közönségre.”³⁸ A másnapi kritika valóban megerősíti ezt: Sík Sándor „a költő lobogó izzásával, a pap nemes hitével, mindvégig nemesen csengő rímekben” álmódta színpadra „a háromkirályoknak a kisded Jézusig vezető útját”.³⁹

(A főpróba és a másnapi előadás között Sík még részt vett a szegedi írók estjén, ahol a fővárost a polgármester Szendy Károly mellett Pintér Jenő és Lukács Ödön képviselte, a szegedi résztvevők pedig – mind a Dugonics Társaság vezetői, ill. tagjai – Szalay József, Tonelli Sándor, Sík Sándor és Berczeli Anzelm Károly voltak; Juhász Gyula és Móra Ferenc verseit pedig R. Simonffy Margot szavalta el.⁴⁰ Az este fél hét órakor kezdődő irodalmi est után talán budapestiek és a szegediek együtt mentek át a színházba; sietniük kellett, hogy odaérjenek a bemutatóra.)

Azonban amikor Sík Sándor budapesti szerepléseiről a *Budapesti Hírlap* beszámolt, Illés Endre már nem volt a lap munkatársa. Egy évvel korábban elszerződött a mérsékelt konzervatív kormánylaptól a szélsőjobboldali *Új Magyarország* belső munkatársának. De ebben sem szóltak a darab bemutatójáról. Talán pusztán véletlen egybeesés, hogy ahol Illés Endre az irodalmi és a színházi rovat vezetője, ott nem írtak Sík Sándor *Adventjéről* és az abból készült *Mennyei dal*ról. Talán éppen a könyv és a darab aktualizálható törté-

³⁵ Csaplár, 110–111.

³⁶ Schöpflin Aladár: *Bemutatók*. Nyugat, 1937. ápr. 313–314.

³⁷ Révay József: *Színház*. Tükör, 1937. ápr. 289–290.

³⁸ *Főpróba a Magyar Színházban*. BH, 1937. márc. 20. Sz. 12.

³⁹ Máriáss Imre: *Mennyei Dal. Egy óra a Vatikánban*. Bemutató a Magyar Színházban. BH, 1937. márc. 21.

⁴⁰ *Szegedi írók Budapesten*. BH, 1937. márc. 19. 8. (Előzetes hír.)

nete, szociális érzékenysége, társadalomkritikája, kvázi „baloldalisága” miatt. Bizonyos csak annyi, hogy bár ismerték egymást és kapcsolat is volt köztük, Illés Endre sohasem írt Sík Sándor alakjáról, műveiről; véleményét nem osztotta meg a nyilvánossággal. Marad a levél.

Egy irodalomtörténeti dolgozat keletkezéstörténete

A szegedi boszorkányokról sokan és sokfélét írtak már. Regények és tanulmányok egyaránt tárgyul választották őket, egész könyvek születtek e témában.

Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy közéjük tartozott Dugonics András édesanyja is, akit a hírhedt szegedi boszorkányper (1728) alkalmával égették meg. „A legenda még Dugonics életében kialakult, elevenen élt a múlt század [a 19.] folyamán, sőt még napjainkban is tartja magát. A legenda forrását nem ismerjük. Terjedését többé-kevésbé nyomon tudjuk követni. Palugyai Imre 1853-ban (*Szabad királyi városok* c. művében) közli a periratok egy részét, ennek alapján Ipolyi Arnold (*Magyar Mythológia*, 1854) megemlíti Dugonics anyjának boszorkányként való elégetését. Jósika Miklós (*A szegedi boszorkányok*, 1854) c. regényében átveszi Ipolyi és Palugyai adatát, és rémregénybe illő történetet kanyarít az esemény köré.”⁴¹

Még Kosztolányi is osztozott a tévhitben, hiszen 1933–34-es jegyzetei között fennmaradt az alábbi, soha be nem teljesített terv: „*Regény. Boszorkányégetés. A jó szegedi boszorkány. Dugonits [!] András édesanyját, mint boszorkányt, megégették. Helyszíni adatok*”, és később egy regényötlet-sorozatban is megismételte: „Boszorkány (Dugonics anyja. Szeged. A boszorkányperekre figyelve.”⁴² Kosztolányi magánkönyvtárának rekonstruálása közben, a fennmaradt kötetek katalogizálásakor előkerült Ipolyi *Magyar mythológiájának* második kiadása (Bp., 1929. Kiadja: Zajti Ferenc), így Kosztolányi valószínűleg ebből – vagy ebből is – szerezhette a hibás adatokat.

Ezt a magát makacsul tartó tévképzetet az irodalomtörténet többször is cáfolni próbálta. 1960 tavaszán Mészöly Gedeon az alábbi írt levelet írta Kordé Imrének:⁴³

Kedves Imre!

Ráth-Végh István egyik könyvében írta meg azt a téves hírt Dugonics Andrásról – amit én egy percig sem hittem –, hogy a szegedi Boszorkány-Szigeten Dugonics András anyját mint boszorkányt égették volna el.

Mint Nyíri írja rád való hivatkozással, egy Dugonya nevű ember feleségét igen!

Jó lenne, ha a nyilvánosság előtt megcáfolnád Ráth-Véghet.

És kutatnád azt Szegeden, van-e ennek az ügynek bővebb adata is ottan?

⁴¹ Kordé Imre: *Boszorkánylegenda Dugonics András édesanyja körül*. In: *In memoriam Gedeon Mészöly*. (Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Ethnographica et Linguistica) Szeged, 1961. 115–117.

⁴² Kosztolányi Dezső: *Napló. 1933–1934*. S. a. r.: Kelevés Ágnes és Kovács Ida. Bp., 1985. 38., 88.

⁴³ Saját tulajdonban. Az autográf levelezőlap címzése: „Kordé Imre úrnak / Szeged / Táncsics Mihály u. 2. / II. em. Nyelvtan Int.”, feladója: „Dr. Mészöly Gedeon / Bpest. VII. Madách Imre tér 7.”

*Szép és tanulságos cikket kanyaríthatnál belőle.
Szívből üdvözl*

G. bátyád

A levélben szereplők közül ma már talán a levélnek éppen ürügyet adó Ráth-Végh István neve lehet leginkább ismerős, az általa összegyűjtött művelődéstörténeti kuriózumok vaskos köteteit ma is rendre kiadják. A levél írójáról és még inkább címzettjéről azonban már megfeledkezni látszik a köztudat.

Mészöly Gedeon (1880–1960) nyelvész és nyelvtörténész, irodalomtörténész, műfordító először 1922-től 1940-ig volt a szegedi egyetem tanára, majd 1944-től 1958-ig ismét. Irodalomtörténeti, nyelvtörténeti munkákkal és azok közreadásával kezdte pályáját, írt Tinódiról, Kölcheyről, a *Halotti Beszédről*, az *Ó-magyar Mária-siralomról*, fordított latinból, görögből, franciából valamint oroszról, és foglalkozott szépirodalommal is: *Tótágas* című szatirikus vígjátékát 1927-ben mutatta be a szegedi színház, *Földiekkel játszó...* címmel pedig 1935-ben életrajzi regényt írt Csokonairól.⁴⁴ „Egyetemi tanári munkáját hálas tanítványainak szeretete fonta körül, mert a nyelvtudományt még azokkal a hallgatókkal is meg tudta szeretetni, akik elsősorban az irodalomhoz vonzódtak, és viszont: a nyelvészet iránt érdeklődő hallgatóiban nyelvészeti előadásai közben keltette föl az érdeklődést az irodalom iránt is. Állandóan arra törekedett – és ezt szóban is, írásban is megmondta –, hogy az egyetemi oktatás »ne legyen a megállapítottak tartott eredményeknek okfejtés nélkül való közlése«, hanem »tárgyi adatokon nyugvó érveléssel« kell élnie az egyetemi tanárnak egyetemi előadásaiban is, tudományos munkáiban is. Hallgatói szerették, mert meglátták benne a nagy tudóst, a kiváló professzort, és megéreztek benne az ifjúsághoz mindig vonzódo melegszívű embert. Órái után körülvették, kérdésekkel árasztották el, és Mészöly professzor egyetlen kérdést sem hagyott válaszolatlanul. Ha egyszerű szobájában fölkeresték, szívesen osztogatta ott is gazdag tudásának gyümölcseit, derült humorának fényét és melegét, s ha sétája közben hozzászegődtek – sokszor megtette ezt tanítványai közül József Attila és Radnóti Miklós is –, hamarosan vagy nyelvi, vagy irodalmi, vagy néptudományi, vagy művészeti kérdéssről folyt a szó, aszerint, hogy mi foglalkoztatta kísérőjét vagy pedig éppen őt magát.”⁴⁵

A tragikusan rövid életű Kordé Imre (1928–1964) a szegedi egyetemen végzett, itt is doktorált, első, rövid publikációit – portrékat (az elsőt éppen Dugonicsról) és ismertetések – a *Tiszatáj* közölte.⁴⁶ Rövid irodalomtörténeti pályája során sajtó alá rendezte *Bajza József válogatott műveit* (Bp., 1959), publikált tanulmányt Csokonai *Kultúrájának keletkezéstörténetéről*, és Dugonics *Etelkájának szegedi és néprajzi vonatkozásairól*.⁴⁷ Ez

⁴⁴ Bővebben lásd: Péter László: *Mészöly Gedeon munkássága. Bibliográfia*. In: *In memoriam Gedeon Mészöly*, 13–30.

⁴⁵ Nyíri Antal: *Mészöly Gedeon*. In: *In memoriam Gedeon Mészöly*, 5–6.

⁴⁶ Kordé Imre: *Októberi vihar. Berkesi András regénye*. Ttáj, 1958. jún. 8.; *Dugonics András*. Ttáj, 1958. szept. 8.; *Főiskolai Évkönyv* [A Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyve 1958.] Ttáj, 1959. ápr. 10. és *Kazinczy Ferenc*. Ttáj, 1959. nov. 6.

⁴⁷ Kordé Imre: *Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez*. In: *Irodalom I. (Acta) Szerk.: Koltay Kastner Jenő, Halász Előd és Király István. Szeged, 1958. 61–66. és Uő.: A XVIII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában*. In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum I. Szerk.: Király István és Tóth Dezső. Szeged, 1961. 13–20.*

utóbbi a már megvédett disszertációjának (*Dugonics András*, 1960) részlete volt; a doktori dolgozatról az egyetemi Actában adtak összefoglalót: „A benyújtott disszertáció egy teljes pályaképet nyújtó monográfia első része, amely az írónak pályakezdésétől az *Etelkáig* bezárólag megtett útját dolgozza fel. A pályakezdést tárgyalva azokat a mozzanatokat (nemzetiségi helyzet, népiesség jelentkezése, történet szemlélet alakulása) emeli ki és elemzi különös gonddal, amelyek az *Etelkának* létrejötte és értékelése szempontjából a leglényegesebbek. A dolgozat forrásaihoz, elődeihez viszonyítva főleg egyben: az *Etelka* folklorisztikus elemeinek, ezen belül a Szeged-környéki folklór beszüremkedésének vizsgálatában, általában a népiességnek alapos elemzésében tűnik ki. Emellett részletesen vizsgálja Dugonics folklórszemléletének bontakozását.”⁴⁸ (Ugyanekkor még Bíró Ferenc, Kaposi Márton és Kovács Sándor Iván védte meg doktori munkáját.)

(Az irodalmi kutatásokkal egy időben, 1960-tól haláláig Kordé a szegedi Ságvári Gimnázium magyar tanára volt, ahol oktatói feladatai mellett rögtön odakerülésekor „hatalmas lelkesedéssel veszi át az önképzőkör vezetését. Az előadói kör egész estét betöltő műsorokat készít, így írói esteket is, melyeken egy-egy költő, író munkáit mutatják be. Emellett drámákat is előadnak, elsőként egy Ságvári Endre életéről szóló darabot – Barra Anikó tanárnő a női főszereplő. Legnagyobb sikereiket azonban Anna Frank naplójának, Molière *Fösvényének*, Hubay Miklós: *C'est la guerre* c. egyfelvonásosának és Ugrjumov *A világjáró bőrönd* c. vígjátékának előadásával aratják. Egy-egy premierig rengeteg munkájuk van, a bemutatókra egy–másfél évig is készülnek, minden délután próbálnak, s a díszletekről, jelmezekről is maguknak kell gondoskodniuk. Műsoraikat vidéki kultúrházakban, munkásszállásokon is bemutatják, sőt Győrben, Zalaegerszegen is föllépnek.”⁴⁹)

A rövid pályaképből is kiténik, hogy Kordé Imre kutatásainak középpontjában Dugonics András állt, disszertációját, az „egy teljes pályaképet nyújtó monográfia első részé”-t vélhetően újabb is követte volna. Divatos szóval élve „képben volt”, így amikor Ráth-Végh kapcsán Dugonics anyja szóba került, Nyíri Antal professzor már „hivatkozhatott” rá a kérdésben. (Nyíri Antal [1907–2000] nyelvész, 1952-től a szegedi egyetem docense, 1956-tól tanára, 1958–63 között rektorhelyettese is volt. Mesterének mindig is Mészölyt tartotta, annak halála után alapos pályaképet is rajzolt róla,⁵⁰ majd Mészöly „örökét folytatva és kiteljesítve [lett] a hazai etnolingvisztikának, a néprajz és a nyelvtudomány egymásra utaltságának, egymás kiegészítésének korai és hatásos képviselője. De nem volt idegen tőle a mai magyar nyelv bűvárlása sem: mintaszerűen értekezett például a mai hangsúly és hanglejtés problémáiról.”⁵¹)

A mester és tanítvány közti tegező viszonyt tükröző levél eredményeképpen született meg a fentebb már idézett Kordé-tanulmány, a *Boszorkánylegenda Dugonics András édesanyja körül*.

Dugonics András – akinek működésétől számítjuk a Szegeden születő irodalmat (s nem a szegedi irodalmat!; hiszen Dugonics legismertebb művét, az *Etelkát* az első magyar re-

⁴⁸ Grezsa Ferenc: *Bölcsészdoktori értekezések 1960–1961*. In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*. II. Szerk.: Szauder József. Szeged, 1962. 37–38.

⁴⁹ *A Ságvári Gimnázium már nem is oly rövid története*. <http://sagv.gyakg.u-szeged.hu/hirmondo/gimntort/iskortort.htm>

⁵⁰ Nyíri Antal: *A nyelvtudós Mészöly Gedeon*. Magyar Nyelv. 1981, 265–82.

⁵¹ Szathmári István: *Végső búcsú Nyíri Antaltól*. Magyar Nyelv, 2001. jún. 252–253.

génynek tekintik, s nem az első *szege*di regénynek) – 1740-ben született. Tény, hogy Dugonics anyja nem lelhetett halálát tizenkét évvel András fia születése előtt az 1728-as szege

gedi boszorkányégetés során. Tény viszont az is, hogy ezt mégis többen leírták, és Kordé szerint a korabeli írásos művek adataitól és történeteitől „függetlenül is terjedt a legenda. Szege

den, a Felsővároson még a múlt század végén is, sőt a század elején, amikor Dugonics szülőházát lebontották, elevenen élt még a nép ajkán”, és Ráth-Végh István is erről a népi vonalról tett említést.

A dolgozat – a korábbi cáfolatok eredményeire hivatkozva – végső soron oda jut el, hogy a Dugonics családban valóban volt egy „boszorkány”, csak hogy nem az író anyját, hanem az író dédapjának, Dugonya Mihálynak második feleségét égették meg, aki viszont nem volt felmenője az írónak, hiszen Dugonics nagyapja a dédapa első házasságából született.

*

A tanulmány bevezetésében Kordé Imre röviden elmondja dolgozatának keletkezéstörténetét is: „Mészöly Gedeon, akinek tanítványa voltam, maga is sokat foglalkozott szege

dedi irodalmi kérdésekkel. 1960 tavaszán ő hívta fel figyelmemet egyik levelében, hogy a Dugonicsék körül kialakult boszorkány-legendát érdemes lenne feldolgozni. A cikket azzal a szándékkal írtam meg, hogy elküldöm neki; sajnos, halála megakadályozott ebben. Így legyen tehát ez tisztelgés emléke előtt.”

Talán éppen ezt a dolgozatát írta, talán a doktori disszertációját vagy annak „folytatását”, a monográfia következő fejezeteit, Kordé Imre továbbra is Dugonicsal foglalkozott. Mészöly Gedeon levelezőlapját ugyanis Thuróczy Emma *Dugonics és a klasszikusok* című értekezésének bekötött kéziratában találtam; Kordé nyilván ezt olvasta, s a lapot könyvjelzőnek használta.

Ha a címzett jól emlékszik – a postabélyegző sajnos nem látszik –, és Mészöly valóban 1960 tavaszán kérte tőle, hogy cáfolja meg a kuriózumgyűjtő téves állítását, ez a cáfolat már csak a tudománynak szólhatott: Ráth-Végh István 1959. december 18-án halt meg.

Mészöly nem sokkal később, 1960. május 29-én hunyt el. Az általa szorgalmazott cikk már csak az ő emléke előtt tisztelgő kötetben jelent meg. Mészöly Gedeon tehát kvázi végrendeletként adta a feladatot, és Kordé Imre teljesítette azt.